

IRODALOM.

Magyarország népessége a pragmática sanctio korában 1720—21.

A kereskedelemügyi m. kir. miniszter rendeletéből szerkeszti és kiadja az országos m. kir. Statisztikai Hivatal. Budapest, 1896. (Magyar Statisztikai Közlemények új folyamának XII. kötete.) Ára 6 frt.

A honfoglalás ünneplése politikai és művelődés-történetünket hatalmas lendülettel vitte előre. Egyesek, városok, testületek őseik tetteinek, a kiállott küzdelmeknek elbeszélését, a megtett utnak leírását sürgős kötelességüknek találják; szakbeli történetkutatók s új erők fokozott buzgalommal látnak munkához.

Az eredmény értéke különböző lesz; a lázas, sietős munkálkodás elhamarkodása itt-ott bizonyára csökkenteni fogja, de történetirodalmunk mégis bővült, új kutfők kerültek elő, eszmék merültek föl s a mi fő: a történelmi érzék általánosan, feltűnően meggyarapodott.

Alig is lehetett másképp, midőn oly tényező vette kezébe a vezetést, mely egymagában is az erők összetétele: az állam, a maga egyseges berendezésével, erkölcsi és anyagi erejével. Valóban a magyar történetnek oly arányu megérzékitése, a történelmi eszmének oly találó népszerűsítése, mint az a történelmi kiállítás látványosságán s a többi ünnepélyeken történt, régóta nélkülözött, s eredményeiben kiszámíthatatlan megnyilatkozása volt a magyar állam erejének.

Az ezeréves magyar állam ünneplése azonban az államot, a mi legörvendetesebb: a tudományos irodalom terére is átvitte s ezen a téren, ha nem is sokat, de szintén maradandót alkotott.

A legmaradandóbb s legértékesebb bizonyára úgy általános, mint főként gazdaság-történelmi szempontból az előttünk fekvő hatalmas kötet, mely az országos statisztikai hivatal ismeretes hamuszín vászonkötésében: „*Magyarország népessége a pragmática sanctio korában 1720--21*“ czimen ez év közepe táján lépett a nyilvánosság elé.

E mű 68+496 nagyszabásu negyedréten lapon az 1720—21. évben, tehát épen legnevezetesebb alaptörvényünk keletkezésének korában foganatosított *összeírás eredményeit* bocsátja közre és dolgozza fel.

Ez összeírások kiadásának eszméje, mint tudom, a millénium alkalmából először az Orsz. Levéltárból indult ki hol ez összeírások őriztetnek. Arra való költség hiánya terelte át ez ügyet, egy kitűnő

érzékű szakférfi kezdeményezésére az Orsz. Statisztikai Hivatal tudós vezetőjének hatáskörébe. A gondolat mihamar testet öltött. Őszinte köszönetünket kell kifejeznünk Dániel Ernő kereskedelemügyi miniszter urnak a kegyeletes érzés sugallta gondoskodásért, melylyel e nagy anyagi áldozatot igénylő munkát felkarolta; Jekelfalussy József urnak, az orsz. statisztikai hivatal tudós igazgatójának, a ki a mű Előszavában olvasható megjegyzése szerint, bár e kiadványa nem — miként a többi — a jelen állapottal foglalkozik, mégis . . . a magyar állam ezredéves emlékünnepe alkalmából alig vélte leróhatni a mult idők iránti kegyeletét méltóbban, mint ily maradandó becsü munkálattal, mely a magyar nemzet egyik legfontosabb korszakának népeességi és gazdasági állapotait ismerteti.

Az eredmény mutatja, hogy a régibb időkkel való eme foglalkozás méltó volt amaz országos hivatal vállalkozására, mert hiszen e könyvben nemcsak a kérdéses összeírások eredményeit, egyszerű kutfő-publicatióját, hanem statisztikai és nemzetgazdaság-történeti feldolgozását is kaptuk.

Jekelfalussy, midőn ily mű rendkívüli fontosságát s óriási hatását előre látta, abban sem tévedhetett, hogy ilynemű feldolgozás, főleg rövid idő alatt nem lehet csupán egyetlen író és kutató hivatása, hanem egy, tetszés szerinti munka-erővel rendelkező hivatalé, a fölmerülő óriási fizikai munka elvégzésére; de hogy ezért az egész munkának egyetlen szak-író kezében és agyában kell összefutnia, hogy a nyers anyag lelket és formát nyerjen, s egységes egészsze alakulhasson.

E szakférfiut dr. Acsády Ignácban találta fel, a ki tulajdonképen az egész munkát kezdeményezte, annak fontosságát, megalkotásának módszerét emlékiratban kifejtette, s a kit a nagyszabásu feladatra ezenkívül, eddig megjelent tudományos műveiben és értekezéseiben feltűnt gazdaság-történeti kiváló képzettsége, s részletekre és általános eszmékre egyaránt fogékony írói egyénisége is ajánlottak. Acsády a reá váró, szokatlanul nagyterjedelmű és nehéz feladatot, mely az Előszó szavaival élve: a források megválasztásában, a módszer kitűzésében, az egész munkátat vezetésében s a szöveg megírásában állt, — csakugyan fényesen oldotta meg.

A mű tulajdonképen három részből áll.

Az I. rész legelőször is a forrásokkal számol le s elmondja az 1715—20. évi összeírás történetét Magyarországon és Erdélyben. Aztán a feldolgozás módszerét állapítja s az összeírásnál uralkodott mértékeket és pénzlábat beszéli meg.

Majd a földrajzi áttekintés következik, a többféle részre szakadt ország községeknek s a népeességnek száma, végül pedig ugyancsak a népeességnek különböző, a statisztikai tudományban jelenleg fennálló

szempontok (néptömörülés, bevándorlás, új telepítés, nemzetiség, továbbá *foglalkozás*) szerinti tárgyalása.

A II. rész a táblázatoké. Ebben Magyarország, aztán Erdély adóköteles népességét, 1715. és 1720. évi *jogi, nemzetiségi és gazdasági* állapotát és külön: *foglalkozását* területről területre, faluról falura, a rubrikák egész falankzában, a számok hosszú sorozatával mutatja be. Végül szintén táblázatokban ugyane szempontok szerint az országos föösszesítés s erre pótlékul az 1735–1738. évekből származó adatok alapján az izraeliták összeírása következik, származás, foglalkozás és *gazdasági állapot* szerint összefoglalva, majd lakóhelyek szerint részletezve.

A III-ik, vagyis Különös Rész az egyes törvényhatóságokat, vármegyéket, kerületeket, szabad királyi vagy önállóan összeirt városokat ismerteti, szintén népesedési, nemzetiségi, *mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi állapotai* szerint s végül az izraelita lakosságról s a kiváltságos osztályokról (nemesség, papok és tanítók) külön számol be.

Ez a nagy mű képének legvázlatosabb rajza.

Terünk csekély annak megmutatására: mily gazdasága van e röviden összeállított keretben a végzett munkának és értékes tartalomnak.

Az igazi modern történetírás hatalmas terméke ez.

Mióta a politikai történelem mellé a művelődés-történelem zászlaját is kitűzte a történetírás, mind általánosabbá válik a nézet, hogy igaz képet a mult állapotairól is csak akkor nyerünk, ha az állami és magánélet közgazdasági és statisztikai alapjait is kutatjuk és megismerjük. A legmodernebb kutatási szempontnak átvitele ez a történetírásba s hivatva van utóbbit lassanként teljesen átalakítani.

Ezért nekünk, a kik a gazdaság- és művelődés-történetírás szolgálatába szegődtünk, valóságos ünnep az a nap, a melyen a *pragmatica sanctio* korabeli *egész Magyarország népességi és gazdasági* állapotáról ily hatalmas, *kimerítő, kutfőszerű feldolgozást* kapunk.

Már maga a korszak megválasztása is biztosítja a sikert.

Még láthatók az iszonyu romok, melyeket a török hódítás számkunkra ugyszólván a *középkorból* megőrizett; de egyszersmind feltűnik az új élet csirája is, melyből a mai Magyarország hatalmas fája nőtt.

E korszak leghűbb képét mutatja e vaskos kötet. Itt-ott százalmas látvány tárul ugyan elénk, de a jelennel való összehasonlítás vigasztaló s csak önbizalmunkat emelheti.

Magyarország és Erdély területén 11,143 község áll fenn ez időben, a melyekben összesen 2,582,598 lélek él; holott ma nagyjából ugyanazon a területén 12,667 községben 15,133,494 lelket találunk. A községek száma ekként 175 év alatt csak mintegy másfél ezerrel

(1524) szaporodott; a lakosság ellenben meghatszorozódott: vagy $12\frac{1}{2}$ millióval szaporodott; az ország tehát intensive nőtt, erősödött.

De ez csupán egyetlen, bár a legtöbbet mondó példa a nagy munkából. A gazdaság-történész lapról-lapra ujat és ujat talál, feleletet ugyszólván minden kérdésre, melyet a modern kutató szellem a társadalmi tudományokban felvetett. S nem csupán a jelenlegi állapotokat vetheti vele egybe, hogy megtudja pl. mily intenzíve dolgozott a mi sokat korholt emberöltőnk, hanem a középkori Magyarország közgazdasági és szociális viszonyait is, melyekre nézve ez a legelső, sok tekintetben még teljesen középkori állapotokat feltűntető összeírás.

A részletekről is csak röviden mondhatunk itéletet ez alkalommal. Az első részben: az u. n. Általános Jelentésben vannak egybehalmozva az egész óriási kutfő-anyagon felépült legbecsesebb egybefoglalások. A módszer mindenütt világos és — őszinte. Az író sohasem tér ki a kérdések és összetetések elől, még csekélyebb fontosságúnak látszó dolgoknál sem; a kutató érzi, hogy mindenkép rábizhatja magát becsületos, gondos kalauzának vezetésére. Még a mértékeknél és pénzlábnál sem kell az olvasónak magának külön fáradoznia utánjárással és egybevetésekkel. A foglalkozásról ugyane főczim alatt olvasható sorok pedig földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyünk történetének rendkívüli érdekű lapjaiul tekinthetők.

A második rész táblázataiban minden helység megtalálja a maga népesedés- és gazdaságtörténeti adatait. Részemről azonban, mint középkori topografus, jobban szerettem volna, ha a régi, e korszakra nézve fölöttebb jellemző helyneveket (mai kiejtés szerint írva) kaptuk volna a főhelyen, esetleg zárjelben a mai elnevezésekkel, mint megfordítva. Bár e körülményt a statisztikai hivatal egyéb jelenkori kiadványaihoz való alkalmazkodással menti és magyarázza.

Az utolsó: Különös Részben Acsády valóban emberfeletti munkát végzett, midőn a megyék, az egyes községek és városok összeírásánál talált óriási adathalmazból (itt-ott egyéb egykorú emlékeket is tanulmányozva!) az egyes törvényhatóságok, városok stb. individuális népesedési és gazdaságtörténeti képét valósággal irodalmi formában összeállította. E résznek értéke egyszerűen megbecsülhetetlen. S emeli azt a hűségesen megtartott, szabatos beosztás, mely minden egyes megyénél azonnal tájékoztat bennünket: mit, hol keressünk, s a melyben legtöbb helyütt a puszták, itt-ott még a nemesek névsorát is megtaláljuk.

Bár kétségtelen, hogy nem ezer- és ezerfelé szétszórt adatok feldolgozása volt a feladat, mégis a mit Acsády főleg e 204 quart-oldalon oly rövid idő alatt művelt: az ő kimeríthetetlen munkabírájáról és kiváló írói képességéről újabb tanúságot tett s valóban méltó minden elismerésre.

DR. CSÁNKI DEZSŐ.